

PETER SLOTERDIJK

Mediatijd

VERTALING

Paul Beers & Hans Driessen

BOOM — AMSTERDAM
KLEINE KLASSIEKEN

Oorspronkelijk verschenen onder de titel
*Der starke Grund, zusammen zu sein:
Erinnerungen an die Erfindung des Volkes*
© Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1998
en
Medien-Zeit: Drei Gegenwartsdiagnostische Versuche
© Peter Sloterdijk 1993

© Oorspronkelijke Nederlandse editie Uitgeverij Boom 1999
Uitgave in de reeks Kleine Klassieken 2012

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag & binnenwerk
René van der Vooren, Amsterdam

ISBN 978 94 6105 949 9 | NUR 730

Inhoud

De dwingende reden om samen te zijn

Berlijnse rede van 9 november 1997

7

Afgezanten van het geweld — Over

de metafysica van de actiefilm

39

Essayisme in onze tijd

Dankrede bij de toekenning van de

Ernst-Robert-Curtius-prijs voor essayistiek

59

Technologie & wereldmanagement — Over

de rol van de informatiemedia in de synchrone

wereldmaatschappij

73

Bibliografische notitie

99

De dwingende reden om samen te zijn

Berlijnse rede van 9 november 1997

Dames en heren,

Wanneer naties als zodanig zenuwinzinkingen konden krijgen, zou het wat de Duitsers betreft op een 9de november moeten gebeuren. Met een regelmaat die aan een tic doet denken staan de Duitsers sinds 1918 al bijna een eeuw lang klaar om op deze dag hun plichten tegenover de geschiedenis in voor- en tegen-spoed te vervullen. Klaarblijkelijk gedragen ze zich als lieden die een afspraak hebben met hun politieke lot en ze doen er alles aan om aanwezig te zijn wanneer op de zoveelste 9de november hun geschiedenis opnieuw het woord tot hen richt. Zoals in de katholieke regionen van Europa de gezinnen op Allerheiligen en Allerzielen de kerkhoven overstroomden om de graven op te smukken en het innerlijk gesprek met de doden voort te zetten, zo begeven de Duitsers zich een week later naar de slagvelden van hun nationale herinnering om met een ondoorgrondelijke dwangmatigheid open rekeningen met het verleden te vereffenen. Het lijkt wel alsof er in dit land behalve de christelijke dodengedenkdagen ook een obsessieve nagedachtenis bestaat aan de tevergeefs gesneuvelden uit de Grote Oorlog van 1914 tot 1918, sterker nog, alsof op die 9de november de innerlijke oorlogsgraven steeds weer opnieuw worden geopend en alsof onbegaafbare geesten van de fronten van verloren oorlogen terugkeren om aan de levenden hun eisen te stellen. Inderdaad moet de Duitse politiek zich in deze eeuw van bloedige nederlagen ook altijd bewijzen als uitlegster van de stemmen der gestorvenen, en het is een van

de geheimen van de Duitse 9de november dat er op deze dag een transcendent gefluister in de lucht hangt, alsof de stemmen van een dodenplebisciet geteld en in de verkiezingen van de levenden opgenomen moeten worden. Natuurlijk is de zojuist gebezigde formule van de afspraak van een volk met zijn lot op zichzelf al enigszins hysterisch, zoals de Duitse novemberaangelegenheden dat ook zijn, want terwijl de een of andere gebeurtenis — met name de aanvangsgebeurtenis van deze Duitse serie, de Berlijnse proclamatie van de eerste Duitse republiek — in zekere zin onschuldig en toevallig op een 9de november viel, werden de meeste van de volgende novemberincidenten al door een datum- en herhalingsdwang gekenmerkt, en wat er moest uitzien als de macht van het lot blijkt in vrijwel alle gevallen een welbewuste enscenering te zijn. Adolf Hitler, de politiserende hystericus, die uiteindelijk door zijn stuipen aan de macht werd gebracht, creëerde met zijn mars op München van 1923 zijn eerste grote crisis op het nationale podium. Door zijn somnambule viering van de dag waarop de Duitsers de kille vrijheid van de nederlaag leerden kennen, zorgde hij ervoor dat het nationale geheugen permanent gefixeerd bleef op de fatale en toch kansrijke datum die als een dwangmatige nagedachtenis aan een onwelkome emancipatie in het nationale onbewuste — als er al zoiets bestaat — moest worden gegrift. Hitler had zichzelf— tijdens zijn hysterische blindheid in een lazaret van Großbeelitz voor de poorten van Berlijn in november 1918 — uitgeroepen tot de eerste interpret en afgevaardigde van de gesneuvelden van de wereldoorlog. En in zijn hoedanigheid van bezeten en zelfverzekerde agent van een buitenparlementaire oppositie van gestorvenen wist hij het zo in te richten dat er op de avond van de 9de november 1923 opnieuw zinloze gevallen konden worden opgebaard, die later konden worden verheven tot martelaren van de nationaalsocialistische beweging. Wat zich vanaf dat moment op 9 november op Duitse bodem placht af te spelen — men denke aan de ominieuze Reichs ‘kristall’ nacht, aan een van de aanslagen op Hitler, aan bepaalde episodes van de studentenbewe-

ging en ten slotte aan die ‘nacht der wonderen’ van acht jaar geleden, toen een volk zich door de Muur boorde —, het vond steeds plaats in een context die onveranderlijk bepaald bleef door een merkwaardig soort mengeling van bewustwording en herhalingsdwang. Het is vaak genoeg gezegd: een van de moedervlekken van de democratische Duitse republieken is het merkwaardige feit dat zij hun vrijheid in de ineenstorting moesten vinden en dat zij tot op de dag van vandaag aan de chronische verleiding zijn blootgesteld de meerwaarde van het eigene enkel in reactie op en in het ressentiment tegen nieuwe omstandigheden te realiseren.

Maar wat de magie van de 9de november uitmaakt, kan pas duidelijk aan het licht komen wanneer wij beseffen dat deze datum niet het exclusieve eigendom is van de Duitsers van de twintigste eeuw. Want al die Duitse novembegebeurtenissen staan hoe dan ook in de schaduw van een overweldigende gebeurtenis uit de Franse geschiedenis die zich achter een kalendarisch pseudoniem placht te verschuilen. Zoals bekend had het de theoretici van de Franse Revolutie behaagd de aloude Europese kalender *post Christum natum* te vervangen door een nieuwe tijdrekening ‘na de afschaffing van de adel’, ‘na de wedergeboorte van de mensheid in de gestalte van het Franse volk’, kortom: ‘na de revolutie’, en in het kielzog van deze omwenteling van alle datums en dingen was ook de prozaïsche Romeinse november, de negende maand, veranderd in de poëtische, revolutionaire brumaire, de maand van de mist en de nevel, waarin na het optrekken van de plaatselijke ochtendmist zo nu en dan stralende vergezichten en historische perspectieven zouden worden geopend. Deze maand nu heeft zijn faam in het literaire en politicologische geheugen van de Europeanen te danken aan het feit dat Karl Marx in de titel van zijn geestrijkste geschrift een toespeling heeft gemaakt op deze getravesteerde november: *De achttiende brumaire van Louis Bonaparte*. Meteen al aan het begin van dit buitengewone pamflet, dat de staatsgreep van Napoleon III in 1851 en de verwickelingen van de klassenstrijd tot onderwerp heeft, stuit

men op een uitermate verstandige opmerking, die als Hegel-citaat wordt gepresenteerd, namelijk dat alle grote historische gebeurtenissen en personen als het ware twee keer ten tonele verschijnen, waarbij Hegel vergeten was eraan toe te voegen: 'de ene keer als tragedie, de andere keer als klucht'.* Wat Marx daarmee wil zeggen is voor de kenners van zijn logica zonneklaar: de wet van de verdubbeling — je zou ook kunnen zeggen het beginsel van de onthullende heropvoering — bepaalt letterlijk alle historische gebeurtenissen waarin burgerlijke mensen hun aanspraak op vrijheid botvieren; want burgerlijke mensen zijn voor Marx, zoals we weten, belanghebbende dragers van maskers, die ertoe zijn veroordeeld zelfs in hun hooggestemde historische handelingen uiteindelijk toch alleen maar de inferieure aard van hun hartstochten te openbaren. De burger is het masker van de geldziel. Terwijl het bij de eerste heldhaftige opvoering steeds om de vrijheid als zodanig schijnt te gaan, om de vrijheid zonder meer, om de vrijheid van het zichzelf ponerende, met zichzelf radicaal opnieuw beginnende subject, blijkt tijdens de volgende voorstellingen dat per slot van rekening alleen maar de vrijheid van het ultieme burgerlijke belang kon zijn bedoeld: namelijk om met zo min mogelijk moeite op kosten van anderen geld te verdienen, kortom: de vrijheid van rente en rendement, de bewegingsvrijheid van waren en geld, die als verlangen naar gewetensvrijheid moet beginnen, om als gewetenloosheid te eindigen. Hoe later dus een revolutionair stuk opnieuw geënceneerd wordt, des te openlijker zal, volgens Marx, het materiële belang van de spelers aan de dag treden, des te eerder zullen de vrijheidshelden vervuild worden voor de liberalen van het profijt, des te cynischer zullen de aandeelhouders hun idealistische masker afzetten om onomwonden en eerlijk tot de hoofdzaak, het kapitaal, te komen. Welnu, de klucht, de beschimping van het burgerlijke idealisme door het nog veel burgerlijker materialisme, zou vanuit dit perspectief bekeken de gelegenheid bij

* Marx/Engels, *Werke*, Deel 8, Berlijn 1969, p. 115.

uitstek zijn de omstandigheden zelf te laten spreken, of liever — ze spreken immers wel uit zichzelf —: het is voldoende de toestanden op de zich herhalende dulle dagen af te luisteren en ze te boekstaven op het moment van hun meest onverbloemde en cynische zelfopenbaring.

Zouden de Duitse novemberaffaires vanaf 1923 inderdaad alleen maar van die heropvoeringen van het revolutionaire drama zijn geweest maar nu in schertskostuum, dan kon Marx als dramaturg wel eens gelijk hebben gehad. Echter, zo eenvoudig liggen de zaken in het geval Duitsland niet, daar het bij ons maar al te vaak de klucht zelf was die het ontbrekende origineel van het revolutionaire drama moest vervangen. Dames en heren, het gaat in dit verband alleen om Marx' verwijzing naar die eerste Franse achttiende brumaire, een datum die — zoals we inmiddels weten — niets anders is dan een pseudoniem voor de 9de november. Zijn historische inhoud is de staatsgreep van Napoleon Bonaparte, die in het jaar VIII van de nieuwe tijdrekening, op die bewuste dag van de nevelmaand, na zijn mislukte Egyptische expeditie via Fréjus naar Parijs terugkeerde, als alleenheersende eerste consul de macht greep en onder het civiele mom van de Romeinse *princeps inter pares* een begin maakte om zijn land de politieke, met andere woorden de nationaal-imperialistische moderniteit binnen te leiden die zich naar binnen toe als democratie presenteert en naar buiten toe als grote mogendheid met imperialistische neigingen. In deze zin is de Franse 9de november 1799 — we vertalen hem nu weer vanuit de idealistische naar de prozaïsche, vanuit de Franse naar de gregoriaanse kalender — een cruciale datum in de jongste politieke geschiedenis van Europa, en we hoeven ons alleen maar de tekst bij deze gebeurtenis in herinnering te roepen om te begrijpen wat er met al die novemberincidenten sindsdien in wezen aan de hand is. Napoleon heeft de tekst weliswaar niet precies op deze dag uitgesproken, maar hij heeft de beslissende woorden over zijn politieke daad van die bewuste brumaire iets later tijdens een vergadering van de staatsraad met heroïsche duidelijkheid naar voren gebracht:

We hebben de roman van de revolutie voltooid. We moeten nu met haar geschiedenis beginnen en onze aandacht alleen op datgene richten wat gezien onze principes reëel en mogelijk is, en niet op het speculatieve en hypothetische. Thans een andere weg in te slaan zou betekenen dat we gingen filosoferen in plaats van regeren.

We hebben de roman van de revolutie voltooid! We kunnen deze zin niet vaak genoeg herhalen, al was het alleen maar om volledig te peilen wat er beloftevol en wat er schandaleus aan is. Wie deze woorden niet voortdurend in gedachte houdt, zal nooit echt vat kunnen krijgen op het geheim van de Europese brumaire-politiek en novembercrises. Want wat de grote Corsicaan met zijn dictum de wereld heeft ingestuurd, is niets anders dan de historische formule van de postrevolutionaire burgerlijke Realpolitik — een programma waarvan niet Bismarck maar Bonaparte het auteursrecht blijkt te bezitten. Realpolitik betekent — geheel in de geest van Marx' brumaire-analyses — het overschakelen van het revolutionaire romaneske van de vrijheid naar het proza van de nationale imperialistische economie. Neemt men het napoleontische novemberprogramma dermate ernstig als het gelet op zijn grondlegger en zijn historische gevolgen verdient, dan zal men onderkennen hoe er een provocatie uit voortvloeide die zich tot alle niet-Franse nationale staten richtte, zowel tot de bestaande als tot die welke nog in wording waren. Al die staten moesten in het vervolg — wilden ze niet in historisch en economisch opzicht naar de tweede rang verwezen worden — bijtijds hun standpunt bepalen tegenover de explosieve politieke en geschiedfilosofische these dat de roman van de revolutie uitgerekend in het moederland van de revolutie was afgesloten en dat men daar nu van het filosoferen tot het regeren mocht overgaan — je zou ook kunnen zeggen van de hysterie tot het zakendoen en van de stuiptrekkingen op het toneel tot de dagelijkse praktijk van het evenwichtige handelsimperialisme. Natuurlijk had Napoleon op zijn beurt, toen hij zijn these de wereld in stuurde, de

woorden van Robespierre en andere leiders van de Franse Revolutie in gedachte, namelijk dat de revolutie niets anders was dan de in vervulling gegane droom van de filosofie. En wie nu net als Bonaparte ervan overtuigd was dat als gevolg van deze vervulling met een nieuw, realistisch en pragmatisch hoofdstuk van de wereldgeschiedenis kon worden begonnen, die zou alle redenen hebben de afsluiting van de revolutieroman te vereenzelvigen met het einde van de filosofie en het begin van een positieve of postidealistische machts- en economische politiek.

Ik mag hier tussen haakjes opmerken dat alle hedendaagse discussies over het zogenaamde einde van de geschiedenis in feite niets anders zijn dan parafrases van het napoleontische woord over de afsluiting van de revolutionaire roman. Al tweehonderd jaar lang is de geschiedenis van de politieke ideeën in Europa inclusief Amerika en Rusland in essentie slechts een twist geweest om het privilege, Napoleons novemberwoorden juist te interpreteren. Van Fichte tot Fukuyama, van Karl Marx tot Norbert Blüm woedt de strijd der interpretaties om het duistere woord van de eerste consul. Wat betekent het eigenlijk, de roman van de revolutie te voltooien en aan de redactie van haar geschiedenis te beginnen? Wat betekent het werkelijk om van het speculeren over te gaan naar het regeren? Zeker, binnen de gematigde burgerlijke en kleinburgerlijke hoofdstroom van de Franse samenleving kon er sinds het jaar 1800 over de concrete betekenis van Bonapartes formule nauwelijks twijfel bestaan, want voor het postrevolutionaire burgerdom, door Victor Hugo eens treffend de tevreden klasse genoemd, betekende het einde van de geschiedenis nooit iets anders dan de volmaakte eenheid van imperium en pensioenrecht, van Realpolitik naar buiten en comfort naar binnen; of kortweg: hier koloniën en daar *foie gras de Strasbourg*. Toch pleegt de tevreden klasse haar rekeningen steeds zonder de ontevreden klasse op te maken, en de stelling dat de eigenlijke revolutie is voltooid, liet zich beslist niet met een precies tijdstip verbinden, Napoleons apodictische brumaire-these ten spijt. Sinds